

лишиться своєї аристократії й стане, за влучним виразом А.Кисіля, “бестією без голови”.

Сьогодні без справжнього, дієвого відродження духовного життя України, а разом з нею й її Православної церкви, помітно гальмується подальший розвиток української культури. “Духовний голод у народі великий, - писав Є.Сверстюк. - Україна чекає на проповідників, учителів, голос яких має чути влада, інтелігенція, народ. Людей духовної влади, перед якою схилять голови всі. Справжня Церква – це найвищий духовний маєстат влади і вчитель мудрості” [Сверстюк Є. В руїнах Вавилонської вежі // Патріархат.-1994.- Ч. 1.- С. 15].

*І.Любінець, М.Фіглевський**
(м. Івано-Франківськ)

ГАЛИЦЬКІ ЄВАНГЕЛІЇ – ПАМ’ЯТКИ ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Пам'ятками духовності нашого народу були й залишаються літописи, Євангелії, інші богослужбові книги, зокрема Псалми, Апостоли, Служебники, що переписувалися в церквах і монастирях.

При цьому слід взяти до уваги, що до сьогодні дійшла лише мізерна частка від їх тодішньої загальної кількості. Серед них найбільш відомими є Галицьке Євангеліє 1144 року, Христінопольський Апостол XII ст., Бучацьке Євангеліє XIII ст. До нашого часу не збереглися пам'ятки світської літератури Галицько-Волинської Русі за винятком “Повісті про осліплення Василька”, хоч в їх існуванні важко сумніватися. До галицьких рукописних книг окремі дослідники залучають, зокрема, “Поучення Єфрема Сіріна” із збірки Публічної бібліотеки ім. Салтикова-Щедріна у Санкт-Петербурзі. Можна впевнено говорити про поширення на цих землях дружинного епосу. Так, академік О.Орлов дійшов висновку щодо існування вже в XII ст. особливої південно-західної, а вірніше галицько-волинської манери “історико-поетичного викладу, якому були властиві войовнича краса оповіді й суто світська розкіш мотивів, а також близькість до західно-слов'янської стихії”. Ця манера, на думку вченого, відбилась на Київському літописі XII ст. У “галицьких” місцях того літопису вчений

* Любінець І. – декан Прикарпатського державного університету.
Фіглевський М. – доцент Прикарпатського державного університету.

побачив аналогію з творчою манерою автора "Слова о полку Ігоревім". Ця галицько-волинська літературна манера, на думку М.Котляра, дала себе знати в літописі Галицько-Волинському [Котляр М.Ф. Галицько-Волинська Русь.- К., 1998.- С. 31].

На відміну від Пересопницького Євангелія, на якому давали клятву на вірність Україні Президенти Л.Кравчук та Л.Кучма, Галицькі Євангелії в науковій релігієзнавчій літературі згадуються рідко. Не знаходимо про них навіть найменшої інформації ні в "Радянській енциклопедії історії України" (1969 р.), ні в "Релігієзнавчому словнику", що виданий в Києві в 1996 р.

У різний час окремі матеріали, які стосуються Галицьких Євангелій, опублікували Я.Пастернак [Мої зустрічі з старовиною // Український історик.- 1978.- № 4.- С. 217], І.Шараневич [Указания в писаных источниках, а особенно в актах до археологических исследований.- Львов, 1886.- С. 13], В.Грабовецький [Нарис історії Галича.- Галич, 1997.- С. 171-177], М.Фіголь [Мистецтво стародавнього Галича.- К., 1997.- С. 171-174] та деякі інші вчені.

Загальновідомо, що візантійська ортодоксія ще з XI ст. поволі набувала у нас рис власне Українського православ'я і оформилась як окреме духовно-релігійне явище лише на зламі XIV-XV століть, коли, за визначенням А.Кримського, почали заявлятися переклади біблійних книг, окремих текстів мовою, "наближеною до живої розмовної". Адже перший український митрополит Іларіон розумів, що "благодать й істина" відкриваються в рідному слові.

Стародавня Галицька єпархія була заснована за князя Осмомисла в 1157 р., а в 1301 р. було утворено вже митрополію. Правда, окремі автори, зокрема, Кость Панас, називають іншу дату – 1303 рік. Навколо території княжого Галича (близько 40 кв.км.) монастирі і кам'яні церкви творили зовнішню охоронну лінію столиці. В середині XIX ст. історик і перший в Галичині аматор-археолог Антін Петрушевич відносив створення Богородичного собору до десятилітнього володарювання в Галичі князя Володимирка (1141–1153 рр.) – сина Володимира з династії Ростиславовичів. Саме до 1144 року, тобто до часів правління Володимирка, відноситься Галицьке (Крилоське) Євангеліє – найстаріший, як вважає відомий археолог Я.Пастернак, збережений текст із західноукраїнських земель, з відтворенням деяких особливостей місцевої мови, і взагалі найстаріше українське четвероєвангеліє. Відкрив пам'ятку львівський єпископ Гедеон Балабан у 1572 р. Ряд дослідників вважає, що саме це Євангеліє використовувалося в Успенському соборі Львова. Воно має помітний сербо-хорватський мовний вплив, написане кириличним уставом на

пергаменті. 1-228 його аркуші датовані 1144 роком, решта (32 аркуші) була дописана в XIV ст. Давня частина Галицького (Крилоського) Євангелія оздоблена кіноварними ініціалами, пізніше – заставками. Орнаментику оформлення цієї книги характеризує заставка, в основі якої лежить мотив трилисника, вписаного в чотири великі кола. У коловориті оформлення цього видання переважають червоний, жовтий і синій кольори.

Пам'ятник цікавий тим, що він являє собою найдавніше у слов'ян-русичів Євангеліє – “тетр”, але не “апрокос”, тобто є суцільний текст для домашнього читання, а не розділений на уривки стосовно черговості церковних служб.

До цього часу невідомо, хто переписував це Євангеліє. Однак в ньому відбилися чимало східнослов'янських мовних рис, що згодом стали характеризувати українську мову. Повністю Галицьке Євангеліє видав у 1882-1883 роках архімандрит Амфілохій. Досліджували пам'ятку В.Ягич (“Чотири критико-палеографічні статті”, 1884 р.) та Ле Жюж. Галицьке Євангеліє зберігається у державному історичному музеї в Москві.

Маловідомий факт, що саме в Галичі чи його околицях створена зовсім інша редакція тексту новозавітних книг, що помітно відрізняється від першої, запозиченої у східних слов'ян. Про це, зокрема, йдеться в статті Г.Воскресенського “Характеристические черты четырех редакций славянского перевода Евангелия от Марка по 112 рукописям Евангелий XI-XVI вв.” [Воскресенский Г. Характеристические черты четырех редакций славянского перевода Евангелия от Марка по 112 рукописям Евангелий XI-XVI вв. // Чтение в обществе истории древностей российских.- 1896.- Кн. 1.- С. 256].

За межами України, у Санкт-Петербурзі, у відділі рукописів Публічної бібліотеки імені Салтикова-Щедріна зберігається Галицьке Євангеліє, що датується 1266—1301 роками. Текст (апрокос) його переписаний пресвітером Георгієм з болгарського оригіналу з деякими типово народними мовними рисами, що все більше пробивалися через церковнослов'янську основу літургічних книг. Наприкінці рукопису є напис чорнилом з 1874 р., де подано декілька дат створення рукопису: 1260-12669 1292, 1288. На 165-му аркуші є приписка: “В лето ... при Львовє княженіи ѿ сына его Юрья ... рукою грешного раба божья Георгія провоцтва скончашася книга сия”. Привертає увагу заставка на звороті першого аркуша з орнаментально-декоративною композицією з плетінчастим вирішенням засобами червоного,

жовтого і зеленого кольорів, - відзначає професор Михайло Фіголь. Розміри рукописної книги – 32 x 22 x 5,5 см. У ній 175 аркушів тексту. Рукопис написано у два стовпці чорним кольором, тільки 82 заголовні букви (різних розмірів) виконано кіновар'ю [Фіголь М. Названа праця.- С. 173].

Галицьке Євангеліє вивчали Соболевський, Вольтер. Уривки із справді визначної пам'ятки духовної культури українського народу опубліковані в журналі “Киевские Университетские Известия” в 1885 році.

До найвизначніших пам'яток галицьких рукописних книг належить Галицьке Євангеліє XII ст. Найгрунтовніше дослідження мініатюр цього Євангелія-апрокос зі збірки Третьяковської галереї подає О.Попова у статті “Галицько-волинські мініатюри раннього XIII століття”. Дослідниця відносить рукопис до першої половини XIII століття і вважає, що створено його в Галицько-Волинській Русі.

Івано-Франківський дослідник В.Грабовецький зібрав відомості ще про два маловідомі Галицькі Євангелії. Перше – Крилоське Євангеліє 1444 року, написане недалеко від Галича в селі Крилосі. Це саме той Крилос, де, як це довели археологи та історики, локалізувався старовинний княжий Галич. Друге - рукописне Галицьке Євангеліє 1568 р. Нині воно зберігається в музеї болгарського міста Свиштова. Євангеліє написане на якісному папері. Проте деякі аркуші його втрачені. Євангеліє написане крупним уставом з наголосами, середньоболгарським правописом, надто незвичним для наших очей. Рукопис опрацьовано в палітурки пізнішого часу – дошки і шкіру з тисненням. Книга була у вжитку. Про це свідчать, зокрема, плями воску на її сторінках. Великий інтерес для історика мови і культури того часу становить дарчий напис, розміщений над текстом Євангелія. Галицьке Євангеліє 1568 р. було переписане Іоанном із Стрия.

Вивчення ряду зарубіжних маловідомих документів, зокрема польських, дає нам право зробити висновок, що Галицькими Євангеліями нерідко називали богослужбні книги, які переписувалися в інших містах Галицько-волинського князівства. У Холмі при дворі Льва Даниловича, вже після смерті його батька, з'явилися Холмське Євангеліє XIII ст., так зване Галицьке Євангеліє Григорія пресвітера і Євангеліє 1283 р., переписане поповичем Іоановським Євсевієм.

Євангелії, якими користувалися в храмах Галича й інших міст князівства, як правило, були гарно оздоблені, "оковані

сріблом". Професор М.Фіголь згадує Галицьке Євангеліє XIV ст., яке зберігається у Третяковській галереї. Воно теж має срібну оправу. На лицьовому боці є п'ять рельєфних платівок, а на центральній частині зображено "Розп'яття з пристоячими". Середня частина має ромбоподібну форму. Постаті євангелістів виконано дуже майстерно: вони подібні на мініатюрні зображення галицьких рукописних книг. Платівки зроблено способом тиснення з матриць, про що засвідчує їх невисокий рельєф. Оправа Галицького Євангелія зі срібними фігурними рельєфами відрізняється високою артистичністю малюнка, точністю силуетів і пластичних мистецьких засобів.

Надіслане в Чернігівську єпископію золотом написане Євангеліє-апрокос було "оковано сребром й жемчугом й среди его Спаса финиптом". Особливо детально описана оправа двох Євангелій, замовлених для однієї з церков. Перше було оковане "все золотом й каменем дорогим с жемчугом, й Деисус на нѣм скован от злата цяты великы с финиптом - чюдно видением", - з захопленням розповідає очевидець і продовжує: "а другее Евангелие-опракос же волочено оловиром, и цяту възложи на не с финиптом, а на неи с(вят)аа мученика Гльб и Борис". Отже, оправа найдорожчих книг зверху шкіри прикрашувалася золототканими матеріалами (оловір) та металевими накладками. Все це робили місцеві ремісники, що свідчить про високу культуру, яка успішно розвивалася на цих землях.

Великий інтерес для дослідників становлять й перші друковані богослужбні книги, що завилися в Україні наприкінці XVI - початку XVII століть. Острозька Біблія, видана в 1581 році на Волині, виявляє в своїй церковнослов'янщині впливи української народної мови. Вона мала вплив на Крилоське видання друкованого Євангелія Учительного 1606 року, в якому вперше в практиці східнослов'янського друкарства застосовано гравюри — сюжетні композиції, вмонтовані у текст.

Як бачимо, після Києва і Новгороду Галич був третім на Русі центром давньокняжого писемства. Галицькі Євангелії - переконливе підтвердження цього. Вони були і залишаються виявом розвиненої культури княжого Галича, високої духовності тогочасних українців.